

УДК 821.161.3-31.09

Ганна Віктараўна Навасельцава

канд. філал. навук, дац., дац. каф. літаратуры
Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Маішэрава
Hanna Navaseltseva

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Literature
of Vitebsk State University named after P. M. Masherov
e-mail: Novoseltseva.anna@mail.ru*

**РАМАННАЯ ТРЫЛОГІЯ ВАСІЛЯ ЯКАВЕНКІ
ЯК МАСТАЦКАЕ ПЕРААСЭНСАВАННЕ ЭПАПЕЙНАГА ПАЛАТНА**

Творчая практыка сучасных беларускіх празаікаў выяўляе адметнасць актуальнай жанравай мадэлі вялікага эпапейнага палатна. У трылогіі Васіля Якавенкі «Пакутны век» («Кабала», «Надлом», «Гульня на зубу») рэпрэзентуюцца падвойныя хранатопічныя каардынаты. Станаўленне і развіццё характараў наказваецца на фоне даваеннай рэчаіснасці і падзей Вялікай Айчыннай вайны. Лаканічная прадгісторыя раскрывае этнаграфічны каларыт мястэчка Моталь. Сямейна-бытавая хроніка ўвасабляе жыццёвы шлях трох пакаленняў Рамановічаў у розных: грамадска-палітычным, сацыяльным, філасофскім – кантэкстах. Письменнік паўнаўважана асэнсоўвае гістарычны лёс беларускай інтэлігенцыі, заможнага сялянства. У творы багата выкарыстоўваецца дакументальны матэрыял, чытачу даецца значная ступень свабоды для суразважання з мастаком слова і фарміравання ўласнай пазіцыі.

Vasil Yakavenka's Novel Trilogy as the Artistic Reinterpretation of an Epic Canvas

The creative practice of modern Belarusian prose writers reveals the peculiarity of the current genre model of a Large epic canvas. Double chronotopic coordinates are presented in the trilogy of Vasily Yakovenko «Martyr century» («Kabala», «Breakdown», «Game to death»). The formation and development of characters is indicated within the pre-war events and the reality of the Great Patriotic War. The laconic prehistory reveals the ethnographic flavor of Motol, the story of the post-war period can be traced in the main historical milestones. The family and household chronicle represents the life path of three generations of Romanovich in a broad socio-political, social, and philosophical context. The writer fully comprehends the historical fate of the belarusian intelligentsia, the wealthy peasantry, which is his innovation. The writer makes extensive use of documentary material, as a result of which the reader is given a significant degree of freedom to discuss the word with the artist and form his own position.

Уводзіны

У сучаснай літаратуры «крызіс жанру» рамана традыцыйна звязваюць з тэндэнцыяй да страты маштабнасці, эпічнай глыбіні, шматгеройнасці, што выяўляецца найперш на фармальным узроўні. Творчая практыка ўносіць істотныя эстэтычныя карэктывы ў фарміраванне актуальнай жанравай мадэлі вялікага эпапейнага палатна. Разам з тым паўнаўважана маштабны малюнак рэчаіснасці нязменна інтэрпрэтуецца аўтарам праз індывідуальнае ўспрыманне і ацэнку галоўнымі героямі. Захоўваецца спецыфіка пазіцыі пісьменніка, функцыі чытача, асобны характар выяўлення сацыяльнай праблематыкі.

Патрэба ў эпічным асэнсаванні быцця ў грамадстве існуе заўсёды, аднак непасрэдным штуршком для актывізацыі жанру выступаюць вялікія гістарычныя зрухі. Як уні-

версальную і ўсеахопную мастацкую форму трактуе эпапею Г. Д. Гачаў, які атаясамлівае эпапейнае светабачанне з мысленнем пра быццё ў самым буйным плане, праз галоўныя маральна-этычныя каштоўнасці. Як мяркуе даследчык, «для эпапеі патрэбна вайна: каб тая сітуацыя (смерць), якая звычайна паўстае толькі перад смяротным індывідам... паўстала і перад дзяржавай» [1, с. 83]. Такім чынам, эпапея – гэта перастварэнне свету, рэчаў і адносін народа і дзяржавы, калі традыцыя грамадскага жыцця, норавы людзей, іх светапогляд пераасэнсоўваюцца ў святле аксіялагічных каштоўнасцяў. Як трапна заўважыла Г. У. Макароўская, эпічны герой у значнай меры несмяротны: нават калі такі герой гіне, апавядальнік не столькі акцэнтуюць увагу на гэтым факце, колькі асэнсоўвае знакавую справу, якая непасрэдна спарадзіла героя, звярта-

еща да спасціжэння вялікай ролі чалавечай асобы [2]. Безумоўна, эпапея не заўсёды можа быць запатрабаваным жанрам, хоць многія пісьменнікі, ствараючы раманы, імкнуцца надаць яму эпічную маштабнасць. Аднак ні шырокі гістарычны дыяпазон, ні раскрыты вобраз эпохі, ні значная колькасць персанажаў розных узроўняў не даюць падстаў адносіць твор да эпапеі, калі чалавецтва «выступае толькі як гістарычны фон, а не суб'ект быцця і пункту погляду» [1, с. 87] пісьменніка, калі мастак слова «не мысліць чалавецтвам» [1, с. 87].

Звяртаюцца да асэнсавання вялікіх грамадска-сацыяльных зрухаў XX ст. Уладзімір Гніламёдаў і Васіль Якавенка, якія актуалізуюць традыцыйную форму сямейна-бытавой хронікі. У цыкле раманаў Уладзіміра Гніламёдава «Уліс з Прускі» (2006), «Расія» (2007), «Вяртанне» (2008), «Валожкі на мяжы» (2014), «Вайна» (2014) адлюстроўваецца змена пакаленняў у кантэксце гістарычнай эпохі, якая прадстаўлена праз прызму прыватнага жыцця, што адпавядае жанравай спецыфіцы хронікі. У сюжэце такіх раманных тэкстаў звычайна раскрываюцца вобразы трох апошніх пакаленняў, гісторыя роду аддаленых часоў перадаецца ў больш лаканічным варыянце, на сэнсаўтваральным узроўні рэпрэзентуецца вобраз бацькоўскай хаты, які і арганізуе ўвесь падзейны рад. Тыпалагічна блізка асэнсоўвае вялікія грамадскія падзеі праз сямейную гісторыю Васіль Якавенка, творчасць якога застаецца маладаследаванай у сучасным айчынным літаратуразнаўстве.

Мэта даследавання – раскрыць праблемна-тэматычную і жанрава-стыльовую спецыфіку рамання трылогіі Васіля Якавенкі «Пакутны век» («Кабала», «Надлом», «Гульня на згубу»). Для вывучэння выкарыстаны культурна-гістарычны, фенаменалагічны метады з элементамі кампаратывістыкі.

Пра трылогію Васіля Якавенкі «Пакутны век» (2006) А. А. Лойка шматзначна заўважае, што гэта «твор, можна сказаць, усебеларускі, эпапея нацыянальнай гісторыі, даваеннага часу, 1939 года, Другой сусветнай вайны, пасляваенных падзей і характараў. У полі зроку аўтара тэрыторыя ўсяе Беларусі, яе мінулае і сучаснасць» [3, с. 7]. Вялікі падзейны ахоп, прадстаўнічая коль-

касць герояў у канфліктных узаемаадносінах выяўляюць аўтарскую ўстаноўку на эпапейны характар аповеду. Разам з тым абавязковыя для эпапейнага палатна вялікія хранатапічныя каардынаты вызначаюцца неадзначна. Мастацкі аповед пра жыццёвыя перапетыі сям'і Рамановічаў, па мясцовай мянушчы Пісарчукоў, вядзецца з 1922 г., пасля іх вяртання на малую радзіму з эвакуацыі, што надарылася з-за Першай сусветнай вайны. Экскурсіўна падаецца лаканічная гістарычная даведка пра заходнепалескае мястэчка Моталь, побыт і звычаі маталянцаў, якія складаліся стагоддзямі і адрозніваюцца значным этнаграфічным каларытам. Асноўная аўтарская ўвага сканцэнтравана на падзеях трыцятых гадоў і Вялікай Айчыннай вайны, якія, згодна з пісьменніцкай канцэпцыяй, і выступаюць паказальнымі для асэнсавання складаных грамадска-палітычных працэсаў, што адбываліся не толькі на беларускай зямлі, але і ў савецкай краіне, а таксама ў Заходняй Еўропе. Далейшы значны перыяд савецкай рэчаіснасці, што лагічна завершаны атрыманнем Беларуссю статуса незалежнай краіны, паказаны сцісла, у асобных эпізодах, дзе не прасочваецца станаўленне або развіццё характараў.

У цэнтры ўвагі аўтара найперш сямейная гісторыя, праз прызму сямейных каштоўнасцяў асэнсоўваюцца і многія грамадскія падзеі. Лёс прадстаўнікоў трох пакаленняў Рамановічаў раскрываецца ў надзвычай шырокім геаграфічным кантэксце: Пінск, Наваградск, Мінск, Вільня, Варшава, Берлін, Масква, Нью-Ёрк. Аўтар мэтакіравана на аснове доказнага аналізу рэпрэзентуе свой погляд на дзейнасць такіх вядомых асоб, як Сталін, Гітлер, Кубэ, што выступае адным з паказчыкаў эпічнага твора.

У рамання трылогіі «Кабала», «Надлом», «Гульня на згубу» галоўныя героі прадстаўляюць розныя грамадска-палітычныя рухі, многія з іх выступаюць скразнымі, з'яўляюцца паказальнымі «палюсамі прыцягнення» для іншых персанажаў. Васіль Якавенка паслядоўна ўвасабляе некалькі ліній канфліктных узаемаадносін, у выніку чаго шматгранна раскрываецца пісьменніцкая ідэя.

Як зазначае сам мастак слова, яго героі пастаўлены перад выбарам: страціць свае энічныя карані і растварыцца ў свеце шырокім альбо жыць разам з народам і на-

цыяй, дбаючы пра росквіт апошняй. Такое важнае пытанне вырашае для сябе кожны прадстаўнік беларускай інтэлігенцыі, якая ўвасоблена паўнавартасна, у прыватнасці, на ўзроўні сацыяльнай групы, у чым і заключаецца тэматычнае наватарства трылогіі. Тыповым прадстаўніком гэтага асяроддзя выступае Барыс Рамановіч, які ў маладосці прытрымліваўся камуністычных поглядаў, аднак не без уплыву вядомага Рамана Скірмунта ў надзвычай няпросты грамадскі час становіцца дзеячам беларускага нацыянальнага адраджэння. Памешчык Скірмунт, які ў свой час адыграў значную ролю ў абвясчэнні Беларускай Народнай Рэспублікі, шмат зрабіў для развіцця мясцовай мотальскай прамысловасці, выступае каларытным прадстаўніком беларускай духоўнай эліты. Ягонае тэзіснае азначэнне камунізму пазней пацвярджаецца многімі фактамі і падзеямі, што здараюцца з галоўнымі героямі трылогіі: «Камунізм – не што іншае, як псіхічная містэрыя. Яна запаланіла Расею, і не толькі Расею. Бальшавікі нацкавалі рабочы клас на буржуаў, а потым і на палітычную апазіцыю – так званых белых. Вайну супраць спрадвечнага ўкладу жыцця і духу народа назвалі рэвалюцыяй. А які ж буржуй з заможнага селяніна ці святара? Іх таксама амаль знішчылі» [4, с. 43]. Письменнік увасабляе арыстакратаў і народную інтэлігенцыю, імкнецца дасканалы вывучыць тыя сацыяльныя фактары, якія перашкодзілі выкананню іх гістарычнай місіі.

Барыс паходзіць з заможнай сялянскай сям'і, своечасова скончыў гімназію, марыць паўплываць як на нацыянальную свядомасць мотальцаў, так і ўсяго беларускага народа. Прызваны ў польскае вайска, ён вымушаны падпарадкавацца гэтаму загаду, хоць у тым, што заходняя частка Беларусі далучана да Польшчы, бачыць вялікую гістарычную несправядлівасць. У выніку ваенных дзеянняў трапляе ў нямецкі палон, пазней, як і многія заходнія беларусы, атрымлівае шанец быць вызваленым з лагера і працаваць. У Кёнігсбергу Барыс знаёміцца з нямецкай культурай, ладам жыцця, бачыць у Германіі сілу, якая з-за збегу гістарычных абставін можа паспрыць беларусам. Былы вязень становіцца адным з арганізатараў «самапомачы», пазней звязаны з дзейнасцю Чырвонага Крыжа. З пачаткам Вялікай Айчыннай вайны, калі аказваюцца за-

хопленымі заходнебеларускія землі, вяртаецца на малую радзіму да сям'і, якая да гэтага часу ўжо лічыць яго памерлым. Далейшы жыццёвы шлях Рамановіча адлюстроўвае ўсе характэрныя перыпетыі, якія ў вызначаны час мог паспытаць любы неабыякавы да сваёй Бацькаўшчыны адукаваны чалавек. Разам з адступленнем нямецкай арміі ён вымушаны ратавацца ўцекамі і шукаць прытулку ў эміграцыі, дзе фактычна губляе сувязі з Радзімай. Дзякуючы гэтаму герою чытач знаёміцца з некаторымі персанажамі і мае мажлівасць «рабіць свае высновы аб ксяндзу Вінцэнту Гандлеўскім і Радаславу Астроўскім, баранавіцкім бургамістру Сабалеўскім і пэртэсе Наталлі Арсенавай, Раману Скірмунту і Янку Геніюшу, Барысу Кіту і Мікалаю Шчорсу» [3, с. 9]. Такім чынам, Васіль Якавенка разважае пра важную ролю інтэлігенцыі ў нацыянальным самавызначэнні народа, шукае прычыны слабай арганізаванасці беларускага нацыянальнага руху.

Бацька – Пятро Рамановіч – працавіты селянін, дбайны, паважаны гаспадар, стараецца трымацца далей ад палітыкі. Гэта вобраз спрадвечнага земляроба, носьбіт стваральнай жыццёвай філасофіі ў цэлым. Ён патрабавальны і да сябе, і да іншых, у жыццёвых акалічнасцях кіруюцца найперш біблейскімі заповедзямі. У сям'і Рамановіча пануе лад і ўзаемная павага, дзеці змалку прывучаны да працы, да народных звычаяў і традыцый, цягнуцца да вучобы. Бацька і сын Рамановічы, як і ўсе іх сямейнікі, паслядоўна ўвасабляюцца як нязменныя антыподы тых герояў, якія прадстаўляюць савецкую ўладу. Такім чынам нацыянальна свядомыя, теленавітыя і працавітыя людзі супрацьпастаўляюцца носьбітам камуністычнай ідэалогіі, вынікі гэтага супрацьстаяння ў падзеях і характарах раскрывае мастак слова.

Мастацкая падзейнасць падрабязна паказвае грамадскую сітуацыю ў той час, калі Заходняя Беларусь была ў складзе Польшчы. Арышт у 1927 г. польскай дэфензівай Браніслава Тарашкевіча і ягоных паплечнікаў выклікае абурэнне ў патрыятычна настроенай беларускай моладзі, сяброў Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады. Супраць апошніх, а таксама прадстаўнікоў камуністычнай партыі Заходняй Беларусі ладзяцца паказальныя выхаваўчыя акцыі.

Напрыклад, жандары збіралі местачкоўцаў да хат «удзельнікаў камуністычнага бунту, іхніх бацькоў і прымушаных дарослых грамадзян, паважных, сумленых, чыніць грэх – здзіраць саламяныя стрэхі з будынкаў» [4, с. 67], што ў вачах селяніна і рамесніка сапраўднае дзікуства. Тым не менш у сярэдне трыццаціх гадоў працавіты чалавек няблага зарабляе і нават багацее з уласнай працы, што пацвярджае жыццёвы вопыт таго ж Барыса Рамановіча. Пра Краіну Саветаў ходзіць шмат няпэўных чутак, у тым ліку пра арышты вучоных і творчых людзей, а выпадковыя ўцекачы, якім удалося патрапіць за ўсходнюю мяжу, вельмі пра гэта шкадуюць. Чырвоную Армію, якая вызваляе ўсходнія крэсы, у Моталі, напрыклад, сустракаюць хлебам-соллю і кветкамі. Пятро Рамановіч дзякуе салдатам за вызваленне ад польскага ярма і атрымлівае адказ, што «ад ярма вызвалілі, а хамут надзенем» [4, с. 182], а яшчэ, што ў калгасах бракуе ежы, а моцныя сяляне пераваліся. Усталяванне новай савецкай улады пачынаецца з тэрору, які чыняць мясцовыя камуністы, забіваючы пры гэтым шмат невінаватых сумленых людзей.

На ўз'яднанай заходняй частцы Беларусі адкрываюцца беларускія школы, выяўляецца клопат аб развіцці нацыянальнай адукацыі і культуры ў процівагу палякам. Аднак да заможных сялян савецкая ўлада ставіцца непрыхільна, ужывае злачынныя метады: «Сем'і адну за адной арыштоўвалі проста без суда, без доказаў віны, хапалі звычайна ўночы і вывозілі пад ціхі лямант і энк дзяцей і дарослых» [4, с. 198]. Аўтар лаканічна зазначае, што гэтакім чынам з Моталі знікла ўжо дзевяць сем'яў, навісла пагроза арышту і высылкі ў казахскія стэпы і над сям'ёй Рамановічаў. Часова ратуе становішча нявысветленая сітуацыя з Барысам і пачатак Вялікай Айчыннай вайны.

Ваенны час паказаны пісьменнікам у найбольш стратных для беларускай зямлі акалічнасцях, пры гэтым на першы план выступае дакументальнае адлюстраванне пачатковага перыяду, надзвычай трагічнага для Чырвонай Арміі, які традыцыйна абыходзіла паўнаважнай увагай беларуская ваенная проза. Значная ступень аўтарскай сімпатыі аддаецца капітану Сяргею Калінічэнку, смеламу і ўдумліваму вайскоўцу, які выразна кантрастуе з Данікам Плонгерам –

героем сімвалічна злавесным, які паказвае найгоршае з таго, што можа зрабіць з чалавечай асобай савецкая сістэма. Так, калі ўсталявалася савецкая ўлада, капітан танкавых войскаў Калінічэнка бескарысліва дапамагае старшыні Мотальскага пасялковага савета Мікіце Калільцу, які не мае патрэбнай адукацыі. З біяграфіі героя вядомы такі паказальны факт: калі служыў у танкавым корпусе на Каўказе, быў выключаны з партыі за збор подпісаў у падтрымку рэпрэсаванага камбрыга Бабурына. Асацыятыўна згадваецца сумна вядомая справа маршала Тухачэўскага, аўтар выказвае меркаванне, што апошняя стала ўсяго толькі падставай для знішчэння найбольш вопытных і падрыхтаваных афіцэраў, з-за чаго пачатковы перыяд Вялікай Айчыннай вайны проста не мог быць іншым.

З пачаткам ваенных дзеянняў Сяргей праяўляе смеласць і адданасць Радзіме, яго вачыма чытач сузірае «батальныя сцэны ваеннага тэатра 1941 года пад Віцебскам, дзе была зроблена спроба контрудару Чырвонай Арміі сіламі двух танкавых карпусоў у накірунку Сянно – Лепель з адчайна і адважна пастаўленай задачай затрымаць і адкінуць адсюль вераломныя варожыя войскі» [3, с. 7]. Капітан Калінічэнка ўважліва сочыць за баявой інфармацыяй, што праходзіць праз яго рукі, і зазначае, што савецкія войскі ў контрудары на Лепель пераўзыходзяць варожыя сілы ў людзях у два разы, па артылерыі – у тры, па танках – у трычатыры, хоць і катастарфічна не хапае авіяцыі. Камандуючы Пятым механізаваным корпусам генерал Аляксеенка дзейнічае рашуча і стратэгічна грамадна, аднак выкананне баявой задачы запавольваецца з-за Сёмага корпуса генерал-маёра Вінаградава. Акрамя сведчанняў свайго героя, Васіль Якавенка звяртаецца да запісаў ваенных гісторыкаў, якія называюць дзеянні Вінаградава «ў цэлым абгрунтаваным рашэннем», і рашуча палемізуе з гэтым. Сам камкор сумняваецца ў сваім загадзе, паколькі інтуіцыя «падказвала яму, што вораг толькі і чакае бітвы з ім на рубяжы Чарнагосціцы, што гэты ўмацаваны супрацьтанкавы раён трэба абысці і даць бой праціўніку там, дзе яму будзе не ў нос. Толькі штосьці працівілася, найначай, голас бальшавіка-ўдальца патрабаваў стаяць на сваім і падпарадкоўваць сабе абставіны» [4, с. 299]. Такім чынам,

надзвычай няўдала была выкарыстана баявая тэхніка, якая па сваёй сіле не саступала нямецкай, панесены цяжкія страты, нявыканана баявая задача. Злучэнні Сёмага корпуса пад пагрозай акружэння бязладна выходзяць за Оршу.

У хаосе агульнага адступлення Калінічэнка выпадкова сустракаецца з камбатам Якавам Джугашвілі. Салдаты, змучаныя працяглымі баямі, блукаюць па незнаёмай мясцовасці, паступова пераапрацоўваюцца ў цывільнае. Сяргею ўдаецца шчыра паразмаўляць з Якавам пра палітычнае становішча ў краіне, што працуе на раскрыццё ідэі твора, аднак з пэўным недаверам успрымаецца чытачом. Так, Джугашвілі распавядае пра сваю сям'ю выпадковаму чалавеку, не саромеецца прызнацца, што лічыць сябе няўдачнікам, баіцца партыі, паколькі не разумее яе пустазвонства. Перакананы, што ніякімі лозунгамі сацыялізму нельга апраўдаць вынішчэнне кранштацкіх матросаў, піцерскіх рабочых, тамбоўскіх сялян. Пра брата Васіля гаворыць, што той, абапіраючыся на бацьку, імкнецца да поспеху, родны ж бацька для яго самога застаецца вялікай загадкай.

Воляй лёсу Сяргею Калінічэнку ўдаецца засцерагчыся ад палону. Як і многія вайскоўцы, ён апынуўся за лініяй фронту на акупаванай тэрыторыі, дзе знаходзіцца шмат мірнага насельніцтва. Аўтар выяўляе сваю прысутнасць у творы лірычным роздумам пра «забраную і агаломшаную, панішчаную і спакутаную» зямлю, дзе тутэйшы даўно не гаспадар, дзе цяпер адны ліхадзеі змянілі іншых, у чым бачыцца спадкаемнасць класічнай традыцыі буйной прозы. Васіль Якавенка па-філасофску сцвяржае: «Разгул грымотнага шалу падказваў, што акупацыя гітлераўцаў навярнулася не на дзень, не на два і што з ёй трэба лічыцца, пры ёй трэба жыць» [4, с. 327]. Асцярожны гаспадарлівы беларус, удакладняе далей пісьменнік, не кінуўся прыслугоўваць немцам, але таксама нямала вагаўся і пры думцы аб партызанах. Як вынікае з логікі мастацкага апаведу, немалую ролю ў станаўленні партызанскага руху адыгрывала і асоба арганізатара. Партызанскі рух на Мотальшчыне раскрыты пераважна ва ўчынках бяздумнага прыхільніка камуністычнай ідэалогіі Даніка Плонгера.

У характары героя з маладога ўзросту дамінуюць такія рысы, як зайздроснасць і помслівасць. Аўтар доказна раскрывае, што ўзмацненню гэтых якасцяў спрыяе і камуністычнае выхаванне. Вядомы лозунг, які сцвярджае, што ўсё ўсім пароўну, Данік разумее своеасабліва: той, хто багацейшы і больш удачлівы за яго, бачыцца асабістым ворагам. Паказальны момант, калі Плонгер яшчэ падчас усталявання савецкай улады трапляе ў маёнтак Скірмунтаў, дзе нават адчувае захапленне: «З душой, зусім абмерлай ад хараства і трывогай за гэта хараство, прайшоў ён па пакоях палаца» [4, с. 225]. Аднак у адрозненне ад Барыса Рамановіча, які пераймае ад Скірмунта духоўныя каштоўнасці, Данік здольны толькі прысабечваць матэрыяльныя рэчы, напрыклад, адразу крадзе сервіз на дванаццаць персон, выраблены з чырвонага золата. Герой жорсткі і да сваіх паплечнікаў, і да сваякоў, якія працягваюць да яго чалавечую спагаду. Стаўшы арганізатарам мясцовага партызанскага руху, ён бачыць сваёй задачай мэтакіравана здзяйсняць рызыкаўныя ўчынкі, каб пастаянна нагадваць пра сябе паліцаям.

Паводле загаду штаба Беларускага партызанскага руху, пад Моталем арганізуюцца партызанскі атрад, дзе камандзірам прызначаны лейтэнант Мар'ян Баравік, камісарам Багдан Плонгер. Станоўчая характарыстыка, якая даецца аўтарам Баравіку, вынікае з эпизаднага моманту – гутаркі з Пятром Рамановічам, у якой гэтыя героі паразумеліся. На жаль, праз нейкі час Баравік гіне, і галоўным партызанскім завадатарам становіцца Плонгер, які ніколі не шкадаваў чалавечага жыцця. Ён забівае Сяргея Калінічэнка, які не жадае далучыцца да партызанскай барацьбы, бо гэта азначае паставіць уласную сям'ю ў надзвычай небяспечнае становішча. Актыўная дзейнасць Багдана Плонгера шмат у чым выступае бесчалавечнай і нават злачыннай, што пацвярджае і забойства партызанамі Пятра Рамановіча, яго малодшага сына і некаторых сваякоў, якія не мелі ніякай віны.

Партызаны, большая частка з якіх мясцовыя, бачаць сваімі ворагамі не толькі немцаў, але і беларускіх нацыяналістаў. У асяроддзі апошніх таксама няма адзінства, некаторыя знішчаюцца непасрэдна немцамі, якія імкнуцца выкарыстаць беларусаў найперш у сваіх мэтах. Многія прадстаўнікі

нацыянальнага руху, у т. л. Барыс Рамановіч, глыбока расчароўваюцца ў тым, што бачылі ў Германіі шанец для сваёй незалежнасці. Раскрывае тагачасную грамадска-палітычную сітуацыю і паказаны згодна з дакументальнымі крыніцамі адметны вобраз Вільгельма Кубэ. Васіль Якавенка доказна даводзіць, што генеральны камісар Беларусі адрозніваўся ад сваіх паплечнікаў па нацысцкай партыі найперш адукаванасцю і дасведчанасцю, «спасцігаў культуру забранага краю», рабіў усё, што ад яго залежала, для падтрымкі беларускага нацыянальнага руху. Для гестапаўцаў, якіх ён імкнуўся адхіліць ад кіравання ў Менску, гаўляйтэр «быў занадта неардынарны, самавіты, свавольны. Для партызанаў, падпольшчыкаў, у асяроддзе якіх “дарадцамі” з Масквы закідваліся энкавэдысты, постаць генеральнага камісара Кубэ наогул не ўпісвалася ні ў якія рамкі гітлераўскага чыноўніка. Гэта, мусібыць, і выклікала самы праведны гнеў у савецкага боку» [4, с. 511], якім не падтрымлівалася палітыка нацыянальнага самавызначэння малых народаў. Васіль Якавенка разглядае версію забойства Кубэ як вынік супадзення палітычных інтарэсаў Масквы і Берліна.

У раманнай трылогіі раскрываецца і агульнафіласофскі ўзровень асэнсавання рэчаіснасці. Надзея на будучыню паслядоўна суадносіцца з Маняй Рамановіч, дачкой Барыса і ўнучкай Пятра. Эмацыйна афарбаваны аповед, які вядзецца ад яе імя, пабудаваны тыпалагічна блізка «я»-апавядальнай стратэгіі і раскрывае сузіранне тагачасных падзей вачыма ўражлівага падлетка. Вялікай душэўнай траўмай для Мані становіцца смерць дзедка, які яе выхоўваў, вучыў спа-

знаваць свет. Жанчыны і дзеці з сям’і Рамановічаў пасля трагічнай гібелі родных ратуюцца ўцёкамі, трываюць нялёгкае падарожжа, мяняюць прозвішча і застаюцца ў Польшчы. Сталы лёс Мані будзе звязаны і са Злучанымі Штатамі Амерыкі, дзе мусілі шукаць прытулак многія беларускія эмігранты, якія толькі хацелі лепшай долі для сваёй зямлі.

Заклучэнне

Такім чынам, Васіль Якавенка вырашае важную мастацкую задачу: прасочвае дынаміку нацыянальнай самасвядомасці беларусаў на фоне значнага адрэзку часу, на прыкладзе выключных грамадска-сацыяльных перыпетый. Письменнік паўнаўартасна асэнсоўвае гістарычны лёс беларускай інтэлігенцыі ва ўзаемадачынненні з рознымі палітычнымі вектарамі, у чым і заключаецца яго наватарства. Разам з тым творчая ўстаноўка на эпічны аповед застаецца не рэалізаванай у поўнай меры, што і выяўляе актуальную жанравую мадэль буйной прозы ў сучаснай беларускай літаратуры. Маштабны малюнак акаляючай рэчаіснасці рэпрэзентуецца найперш праз сямейную гісторыю, актыўна выкарыстоўваюцца выяўленчыя магчымасці традыцыйнай сямейна-бытавой прозы. Выразна выяўляецца аўтарская пазіцыя ў інтэрпрэтацыі і ацэнцы як лакальных падзей, так і значных грамадскіх працэсаў. Пры гэтым выклад вядзецца нязмушана, чытачу даецца магчымасць самому паразважаць над першапрычынамі і наступствамі як у нацыянальных каардынатах, так і маральна-этычных адносінах, крытычна ўспрымаць філасофскую канцэпцыю письменніка.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Гачев, Г. Д. Содержательность художественных форм. Эпос. Лирика. Театр / Г. Д. Гачев. – М. : Просвещение, 1968. – 302 с.
2. Макаровская, Г. В. Типы исторического повествования / Г. В. Макаровская ; под ред. проф. Е. И. Покусаева. – Саратов : Изд. Саратов. ун-та, 1972. – 236 с.
3. Лойка, А. Мастацкі ўзор і веліч праўды. Роздум над трылогіяй Васіля Якавенкі «Пакутны век» / А. Лойка. – Мінск, 2009. – С. 5–10.
4. Якавенка, В. Ц. Пакутны век : трылогія / В. Ц. Якавенка. – Мінск : Чарнобыль, 2009. – 896 с.

Рукапіс наступіў у рэдакцыю 18.02.2020